

Anotacijos

Walenty Bartoszewski, *Utwory poetyckie*, wydała Monika Kardasz, zespół redakcyjny Adam Karpiński, Krzysztof Mrowcewicz, Mieczysław Mejer, Tomasz Chachulski, (ser. *Biblioteka Pisarzy Staropolskich*, 50), Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2019, 640 p. ISBN 978-83-66076-68-6

Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų instituto leidykla išleido XVII a. pradžios Vilniaus poeto Valento Bartoševskio (Walenty Bartoszewski) lenkų kalba rašytos poezijos kūrinų rinktinę. Knyga išėjo serijoje „Senųjų lenkų rašytojų biblioteka“, ir tai yra jau 50-asis jos tomas. Pasak jį sudariusios ir parengusios Monikos Kardasz, Valentas Bartoševskis šiandien beveik užmirštas, tačiau, greta Danieliaus Naborovskio (Daniel Naborowski), jis Lietuvoje buvo vienas iš pirmųjų Jano Kochanovskio (Jan Kochanowski) „mokinių“, ypač akcentavęs savo sąsajas su Vilniumi. Be kitų tekstų, Bartoševskio plunksnai priskiriami seniausi Vilniuje vykusių Švč. Kristaus Kūno ir Kraujo procesijų aprašymai. Patikimų Bartoševskio biografinių duomenų, deja, nėra, tad apie jį daugiausia kalba išlikę kūriniai – panegirinė-proginė ir religinė poezija, chronologiškai apimanti beveik tris dešimtmečius. Bartoševskio tekstai atskleidžia ankstyvojo Baroko kūrėjo poetinės brandos kelią, jie taip pat liudija XVII a. pradžios vilniečių mentalitetą ir religingumą (p. 5).

Į knygą sugulė visi vienuolika Lenkijos ir Lietuvos bibliotekose iki šiol rastų Valento Bartoševskio kūrinų – dešimt eiliuotų ir vienas prozinis. Proza parašytasis darbas yra polemiskis veikalas Švč. Kristaus Kūno ir Kraujo tema. Visi kūriniai buvo išspausdinti Vilniuje: Karcanų arba Akademijos spaustuvėje.

Kūriniai surikiuoti pagal jų chronologiją ir tematiką. Nuo chronologijos principo nukrypstama tik kelių panašia proga parašytų kūrinų atveju, pvz., „susidūrus“ keliems gedulinės poezijos kūriniams:

- [I.] *Rozmowa albo Lament Duszy i Ciała potępionych...* (1609),
- [II.] *Pienia wesołe dziątek...* (1611),
- [III.] „*Emblemata*“ *cnót dzielnych...* (1614),
- [IV.] *Monodyja Ojczyzny żałobliwej po ześciu... Adryjana Wojtkowskiego* (1612),
- [V.] „*Threnodiae*“ *albo Nagrobne plankty dziewięciu bogiń parnackich...* (1615),
- [VI.] *Pobudka na obchodzenie nabożne świętości rocznej tryumfu i pompy Ciała Bożego dana* (1614),
- [VII.] *Bezoar z łez ludzkich czasu powietrza morowego...* (1630),
- [VIII.] *Cień pogrzebu P[ana] Jezusowego...* (1630),
- [IX.] *Tęcza przymierza wiecznego – Jezus Chrystus ukrzyżowany...* (1633),
- [X.] *Żale serdeczne Oblubienice bojującej i dusz nabożnych...* (1632).

Knygos priede išspausdintas minėtasis poleminis darbas – proza parašytas nedidelės apimties kūrinys – [I.] *Dowody procesyje nabožnej i poważnego tryumfu w dzień roczny Przenaświętszego Ciała Bożego* (1615). Į priedą taip pat įtrauktas marijinių giesmių rinkinys [II.] „*Parthenomelica*“ *albo Pienia nabožne o Pannie Naświętszej*, kurį Bartoševskis publikavo 1613 m. Nors jis iki šiol vadinamas Bartoševskio giesmynu, tačiau, kaip atskleidė Monikos Kardasz tyrimas, iš trisdešimt dviejų giesmyną sudarančių tekstų greičiausiai tik penkis galima sieti su jo vardu. Likusios giesmės yra Bartoševskio vertimai ar parafrazės, dalis – Viduramžių ir XV a. pabaigos arba XVI a. anoniminiai kūriniai, vos kelias, daugiausia Venancijaus Fortunato (VI a.), į lenkų kalbą išvertė Stanislovas Grochovskis (Stanisław Grochowski).

Valento Bartoševskio poezijos kūrinių rinktinė išleista su puikiu pagalbiniu aparatu, kartu su priedu dukart ilgesniu už poezijos tekstų dalį. Komentarai sudaro knygoje naudotų grafinių ženklų ir įvairių trumpinių sąrašai (redakcinių, senosios lenkų literatūros šaltinių ir šiuolaikinių tyrimų, bibliinių nuorodų, bibliotekų), detalus šaltinių aprašas, leidinio parengimo, šaltinių transkripcijos principai, kritinis aparatas, išsamūs teksto komentarai, archaizmų žodynas, sudurtinių žodžių žodynas, rodyklė, apimanti mitologinius ir bibliinius vardus, dorybių personifikacijas, naudotas Švč. Kristaus Kūno ir Kraujo procesijose, taip pat institucijų, muzikos instrumentų ir geografinius pavadinimus. Nepamiršta pridėti giesmių eilavimų principų. Iliustracijų nėra

daug (o jos visada labai pagyvina tokio tipo šaltinių publikacijas), tačiau priede rasime visų publikuotų kūrinių antraštinių lapų vaizdus.

ASTA VAŠKELIENĖ

Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė, *Povilas Frydrichas Ruigys*: monografija, gramatikos indeksai, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020, 414 p. ISBN 978-609-411-265-2.

Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė, par., *Povilo Frydricho Ruigio gramatika* Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick (1747): faksimilė, kritinis leidimas, vertimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020, 564 p. ISBN 978-609-411-264-5.

Lietuvių kalbos institutas išleido Onos Aleknavičienės ir Grasildos Blažienės, dviejų senosios lietuvių raštijos tyrėjų, kolektyvinius mokslo darbus, skirtus XVIII a. Prūsijos lietuvių raštijos tyrimams. Tie darbai sugulė į dvi knygas, kiekvieną iš jų rengė abi autorės. Pirmojoje knygoje išspausdinta monografija *Povilas Frydrichas Ruigys*, antrojoje – publikuojamas lingvistinio šaltinio, Povilo Frydricho Ruigio gramatikos *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) kritinis leidimas.

Monografija skirta Povilo Frydricho Ruigio (Paul Friedrich Ruhig, apie 1721 – apie 1785) asmenybės ir veiklos tyrimui bei svarbiausio jo gyvenimo darbo – lietuvių kalbos gramatikos (1747) analizei. Knygą sudaro dvi santykinai savarankiškos dalys. Pirmosios dalies „Įmintos ir neįmenamos Povilo Frydricho Ruigio gyvenimo ir kūrybos mįslės“ (p. 19–121) autorė Grasilda Blažienė kritiškai įvertina biografines žinias apie Ruigių šeimos narius, jų bendražygius bei kultūrinę-socialinę aplinką ir papildo jas naujais archyvų šaltiniais. Mokslo visuomenei pirmą kartą pateikiama Vokietijos ir Latvijos archyvuose rastų nežinomų dokumentų ir kitų šaltinių (tiek pirminių, tiek antrinių) analizė leidžia pažinti visą Ruigių šeimą, įvertinti gramatikos sukūrimo istoriją bei aplinkybes. Monografijoje pateikiama keturių kartų Ruigių giminės genealogija. Daugiausia lituanistikai nusipelnė žymiausias XVIII a. Prūsijos Lietuvos filologas, gramatikos autoriaus tėvas, Pilypas Ruigys. Apie jį, atrodė, jau buvo žinoma nemažai, tačiau, ieškant naujos medžiagos, monografijos autorėms pavyko surasti nepublikuotų Pilypo Ruigio laiškų, suteikusių iš pirmų lūpų žinių apie jo asmeninį gyvenimą ir lituanistinę veiklą (pvz., išlikęs

Pil. Ruigio laiškas (1706) Prūsijos kunigaikščiui Frydrichui Vilhelmui), Prūsijos karaliaus potvarkių, susijusių su Pil. Ruigio tarnybine veikla, Povilo Ruigio sesers autobiografijos fragmentą. Publikuojamas ir paties Povilo Frydricho Ruigio vienintelis išlikęs autografas – laiškas (1743) karaliui Frydrichui II, kuriame prašoma skirti jam Lietuvių kalbos seminaro docento stipendiją. Tyrimo išvadose koncentruotai pateikiamos tyrėjos Grasildos Blažienės naujos įžvalgos ir atradimai.

Antrosios monografijos dalies „Povilo Frydricho Ruigio *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) – penktoji Prūsijos Lietuvos lietuvių kalbos gramatika“ (p. 125–287) autorė Ona Aleknavičienė įvairiais aspektais analizuoja reikšmingiausią Povilo Ruigio veikalą – gramatiką. Autorė įvertina Povilo Ruigio veikalo recepcijos ir tyrimų istoriją, gramatikos, intertekstualumą ir rėmimosi šaltinius, lygina ją su ankstesnėmis lietuvių kalbos gramatikomis (Frydricho Vilhelmo Hako, Danieliaus Kleino, Kristupo Sapūno ir Teofilio Gotlybo Šulco). Į autorės tyrimų lauką patenka ir gramatikos parengėjo tėvo Pilypo Ruigio darbai – lietuvių kalbos tyrinėjimas, sulaukęs ano meto vokiečių intelektualų dėmesio ir iki šiol nepraradęs mokslinės vertės, ir lietuvių kalbos žodynas (abu 1747) bei kiti lituanistiniai darbai, atskleidžiantys kūrybines sąsajas su Povilo Frydricho Ruigio darbais. Tyrime buvo siekiama įvertinti lingvistinių idėjų perimamumą ir naujų kilimą, o kartu atskleidžiamas Povilo Frydricho Ruigio veikalo išskirtinumas. Tyrimo pabaigoje pateikiamos plačios išvados, kurios papildo ir pakoreguoja ankstesnes žinias. Leidinyje publikuojami Onos Aleknavičienės parengti du gramatikos *Anfangsgründe* lietuviškų žodžių indeksai: bendrinių žodžių ir tikrinių žodžių – asmenvardžių, vietovardžių ir švenčių pavadinimai (p. 291–379).

Monografijos teminį ir struktūrinį vientisumą sustiprina neįprastas autorių sprendimas – bendrų išvadų skyrelis, pavadintas „Pilypo ir Povilo Frydricho Ruigių reikšmė lituanistikai: bendrosios išvados“.

Kartu su monografija buvo rengiamas svarbiausio Povilo Ruigio veikalo, lietuvių kalbos gramatikos *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) kritinis leidimas. Tai antrasis čia anotuojamas Onos Aleknavičienės ir Grasildos Blažienės darbas. Ruigio gramatika publikuojama trimis formomis: faksimilė, kritinis leidimas ir vertimas į lietuvių kalbą. Pradžios skyriuje „Apie gramatiką“ Ona Aleknavičienė išsamiai aptaria kritiniam leidimui pasirinkto egzemplio-

riaus, saugomo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, išorines ypatybes, proveniencijas, rankraštinius įrašus, konvoliuto sandarą, šriftą, spaudą, įrišą. Egzempliorius yra gerai išsilaikęs, todėl buvo galima parengti kokybiškas faksimiles (p. 53–226), jos gražiai dera prie viso leidinio aukštos poligrafinės kultūros. Palengvinimas skaitytojui yra Aleknavičienės parengtas gramatikos turinys ir rubrikacija, nes pats Ruigys nepateikė gramatikos turinio, atskleidžiančio viso veikalo struktūrą. Po faksimilės įdėtas gramatikos perrašas. Svarbi leidinio dalis (ir esminė lietuvių raštijos bičiuliams) yra gramatikos vertimas į lietuvių kalbą. Jis atvers Ruigio veikalui duris į plačiai visuomenei prieinamą lituanistikos šaltinių lobyną. Ruigio gramatikos vertimą parengė Grasilda Blažienė, komentarus parašė Ona Aleknavičienė.

Šiuo metu jau yra perleistos XVII a. Prūsijos Lietuvoje išėjusios lietuvių kalbos gramatikos: Danieliaus Kleino (1653 ir 1654), Šulco-Sapūno (1673), XVIII a. Frydricho Vilhelmo Hako (1730), tad akivaizdu, kad buvo atėjęs laikas Povilo Frydricho Ruigio gramatikos mokslinei publikacijai.

Onos Aleknavičienės ir Grasildos Blažienės parengti darbai – du reikšmingi mokslo leidiniai – darniai papildė vienas kitą. Juose pateikiamas kultūrinis ir literatūrinis XVIII a. Prūsijos Lietuvos kontekstas praturtina humanitarinių mokslų tyrimus, o reikšmingo XVIII a. veikalo kritinis leidimas užpildo spragą lingvistikos istorijoje.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Bazilijus Hiacintijus iš Vilniaus, *Panegirika Polocko sugriovimo proga* (1580), parengė Darius Antanavičius, iš lotynų kalbos vertė Darius Antanavičius, Sigitas Narbutas = Basilius Hiacintius Vilmensis, *Panegyricus in excidium Polocense* (1580), editionem curavit Darius Antanavičius, e Latino in Lithuanum verterunt Darius Antanavičius, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, 130 p., iliustr., portr., lent. ISBN 978-609-8183-89-4

Darius Antanavičius, *Bazilijaus Hiacintijaus iš Vilniaus „Panegirika Polocko sugriovimo proga“* (Padova, 1580), mokslo studija, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, 94 p., iliustr., lent. ISBN 978-609-8183-87-0

Kaip pirmoji iš dviejų knygų komplekto aptartina mokslinė šaltinio – Bazilijaus Hiacintijaus 1580 m. Padujoje išspausdinto veikalo *Panegyricus in*

excidium Polocense – publikacija. Tai mažai tyrinėtas, dažnai nuošalyje (kaip ir pats veikalo autorius) iki šiol paliekamas hegzametro parašytas poetinis kūrinys. Visą senąjį spaudinį sudaro ne tik poema apie Polocko užėmimą (859 hegzametro eil.), bet ir autoriaus dedikacinis laiškas Mikalojui Radvilai Rudajam su viena epigrama knygos pradžioje bei penkios poemą palydinčios paties Hiacintijaus ir dar trys kitų autorių epigramos knygos pabaigoje (prie jų parengėjas Antanavičius prisideda savąja lotyniška epigrama, kuria ir pradeda ma šiuolaikinė publikacija). Poema įamžina ir aukština LDK istorijai svarbius įvykius – Livonijos karo pergalingą epizodą 1579 m., t. y. pirmąją Stepono Batoro karinę kampaniją, pasibaigusią Polocko atsiėmimu, asmeninį valdovo vaidmenį, jo gebėjimą derinti narsaus karvedžio (679–690 eil.), įžvalgaus stratego (239–244 eil.) ir išmintingo valstybės vadovo (275–281 eil.) amplua, kitus karo veiksmų dalyvius ir tų veiksmų eigą.

Dera atkreipti dėmesį į publikacijos sudedamąsias dalis – leidinyje pateikiamas tiek kūrinio poetinis (Sigitas Narbutas), tiek ir prozinis (Dariaus Antanavičiaus) vertimas, kartu leidžiantys lengviau sekti poetinio pasakojimo mintį. Labai naudinga aiškumo teikianti priemonė yra prieš teksto publikaciją lentelėje detaliam atskleistas kūrinio turinys ir struktūra, smulkiai sužymint epizodus, įvardijant jų tiksliai eilutes. Lietuviškame poetiniame vertime panaudota dar viena pagalbinė priemonė skaitytojui – sužymėti skaitant kirčiuotini skiemenys lengvina pažintį su hegzametro eilėdara. Prozinis vertimas papildytas pastabomis ir būtiniaisiais tekstą tiksliai suprasti padedančiais paaiškinimais (laužtiniuose skliaustuose įterptais į patį vertimą). O prie poetinio vertimo dar daugiau reikiamų asmenų, realių (taip pat ir antikinių), istorinių faktų bei aplinkybių paaiškinimų pateikiama išnašose. Su šiais koreliuoja dar išsamesni lotyniškojo originalo teksto paaiškinimai, parašyti lotynų kalba. Jei skaitant lotyniškąjį *Panegirikos Polocko sugriovimo proga* originalą pasirodytų, jog Bazilijaus Hiacintijaus iš Vilniaus poetinė kalba, stilius šiek tiek pažįstami, teksto komentarai atskleidžia, kodėl, kartu ir supažindina skaitytoją su Hiacintijaus kūrybos braižu – kaip ir kiti Renesanso kūrėjai, jis įkvėpimo sėmėsi Vergilijaus bei Ovidijaus ir daugelio kitų Antikos autorių kūrybos. Komentaruose nurodomos ne tik panašios šių autorių vietos, bet ir kontekstiniai istoriniai šaltiniai, pateikiami ir reikiami istoriniai dalykiniai komentarai, koreliuojantys su minėtais lietuviškaisiais paaiškinimais vertimų dalyje.

Vienas iš leidimo privalumų yra tas, kad visi trys teksto variantai – originalas, prozinis vertimas ir poetinis vertimas – pateikti lygiagrečiai. Santykinai nedidelio teksto publikacija išsiskiria ir rodyklių gausa – be įprasto asmenvardžių ir vietovardžių dar parengtas ir visų Hiacintijaus knygelės lotyniškų žodžių indeksas.

Antrąją, daug mažesnę, originalaus spaudinio ir šios mokslinės publikacijos dalį sudaro pabaigos epigramos. Pagrindinis dėmesys jose skiriamas valdovui Steponui Batorui, į kurį, kaip įprasta to meto panegirinio pobūdžio eilėms, žvelgiama ieškant poetinių sąsajų su Antikos pasauliu ir senovės romėnų mitologija. Epigramose poetinius įgūdžius pademonstravo ne tik pats Hiacintijus, bet ir keli jam artimi asmenys, kuriuos Antanavičiaus smulkiau aptaria mokslo studijoje.

Mokslo studija *Bazilijaus Hiacintijaus iš Vilniaus „Panegirika Polocko sugriovimo proga“ (Padova, 1580)* yra antroji šio knygų dueto dalis. Atlikto tyrimo aspektus gerai atskleidžia jos pradžioje paties mokslininko suformuluoti 9 uždaviniai, atitinkamai atsispindintys ir turinyje kaip skyreliai. Studijoje nustatyti ir aptarti išlikę originalios knygos egzemplioriai; aptarta, kaip panegirika iki šiol yra paminėta bibliografinėje, istorinėje literatūroje ir literatūros istorijoje. Viena svarbiausių mokslinių naujovių – keliamas autoriaus tapatybės klausimas, į kurį pateikiamas šiuo metu geriausiai mokslininkai pagrindžiamas atsakymas, su didele tikimybe identifikuojant jį kaip Vilniaus miestiečių elito narį ir pateikiant žinomus biografijos faktus, galimus giminytės ryšius. Taip pat apžvelgiama 1579 m. kampanijos istoriografija, kūrinio rašymo ir publikavimo Padujoje aplinkybės; pristačius kūrinio struktūrą, aptariami oficialūs, rankraštiniai ir kiti šaltiniai, susiję su karo įvykiais, nustatoma, kuriais iš jų gyvendamas Padujoje galėjo remtis autorius. Studijoje tęsiamas šaltinio publikacijos komentaruose atsispindintis darbas – pateikiama lyginamoji *Panegirikos* bei klasikinių autorių tekstinių sąsajų analizė (daugiausia Hiacintijus pasinaudojo Vergilijaus poetine leksika), atskleidžiamos literatūrinės įtakos. Galiausiai aptariama kūrinio vieta ir vertė lyginant jį su kitais Polocko žygio istoriniais šaltiniais ir poetiniais kūriniais (Danieliaus Hermanno, Jano Kochanowskio, Samuelio Wolffo ir kt.), iš kurių Hiacintijus smarkiai išsiskiria lietuviškuoju patriotizmu.

Informatyvi studija praturtinta ir iliustracijomis, reprodukuojančiomis senųjų spaudinių titulinis lapus, istorinių asmenų portretus, Hiacintijaus

herbo vaizdus Bolonijos universitete, Polocko apgulties planą ir kt. Studijos pabaigoje yra šaltinių ir literatūros sąrašas, bet, deja, nerandame rodyklių.

Nuo šiol svarbus Lietuvos neolotyniškosios literatūros paminklas bus daug lengviau prieinamas ir suprantamas, o jo autorius geriau pažįstamas lietuvių ir ne tik lietuvių skaitytojui. Abi knygos smarkiai kilsteli mokslinių žinių lygį apie šį LDK kultūros objektą, tad be jų neapsieis nė vienas XVI a. Lietuvos raštijos tyrėjas (užsienio mokslininkams pasitarnaus išsami studijos santrauka anglų kalba).

IGNAS DULKĖ, MINTAUTAS ČIURINSKAS